

دلایل خانه نشینی فروغی به دست رضا شاه

۴ فروردین ۱۴۰۰ ساعت ۲۰:۰۸

گفته می‌شود «فروغی در سه مقطع حساس حیات سلسله پهلوی نقش اصلی داشت: او نخستین رئیس‌الوزرای رضاخان بود که «شنل آبی» سلطنت را بر دوش او استوار ساخت. سپس در سال‌های ۱۳۱۴-۱۳۱۲ که رضاخان مأموریت یافت تا مهلک‌ترین ضربات را بر فرهنگ ملی ایران وارد سازد... باز فروغی نخست‌وزیر بود. فروغی آخرین رئیس‌الوزرای رضاخان نیز بود، که لحظات ترس و دلهره «دیکتاتور» به فریاد او رسید.»

خانه‌نشینی سیاستمداران، یکی از روش‌های خاص رضاشاه برای تنبیه منتقدان و گاه مخالفان خود بود. [رضاشاه](#) که در بهترین حالت، مخالفان یا منتقدان سیاسی را به شیوه‌های خشونت‌آمیز حذف یا برکنار می‌کرد، در مورد برخی از آنان ارفاقاتی قائل شده و آنها را خانه‌نشین می‌کرد. [محمدعلی ذکاءالملک](#) معروف به فروغی از جمله سیاستمدارانی است که در دوره رضاشاه مجبور به خانه‌نشینی شد. او اولین [نخست‌وزیر](#) حکومت رضاشاه بود و نقش مهمی در حفظ قدرت او داشته اما به ناچار مدتی را به عزلت در سیاست گذراند. چرایی خانه‌نشینی فروغی، موضوعی است که در ادامه به آن پرداخته شده است.

فروغی و فعالیت‌های او در عرصه سیاست

فروغی یکی از شخصیت‌های تأثیرگذار در حکومت پهلوی بود. او نقش بسیار پررنگی در شکل‌گیری و حفظ قدرت پهلوی داشت. «فروغی در سه مقطع حساس حیات سلسله پهلوی نقش اصلی داشت: او نخستین رئیس‌الوزرای رضاخان بود که «شنل آبی» سلطنت را بر دوش او استوار ساخت. سپس در سال‌های ۱۳۱۴-۱۳۱۲ که رضاخان مأموریت یافت تا مهلک‌ترین ضربات را بر فرهنگ ملی ایران وارد سازد... باز فروغی نخست‌وزیر بود. فروغی آخرین رئیس‌الوزرای رضاخان نیز بود، که لحظات ترس و دلهره «دیکتاتور» به فریاد او رسید.» ۱

فروغی در دوره رضاشاه علاوه بر نخست‌وزیر به سمت‌هایی چون وزارت جنگ نیز رسید. او این سمت را بعد از برکناری از نخست‌وزیری در سال ۱۳۰۵ به دست آورد. فروغی مدتی نیز سفیر کبیر ایران در ترکیه بود و در وزارت خارجه و اقتصاد نیز فعالیت نمود. او هم‌چنین از کسانی بود که زمینه‌های سفر رضاشاه به ترکیه را به وجود آورد. رضاشاه بعد از این سفر اقدامات اسلام‌زدایانه خود در ایران را آغاز کرد. با این حال فروغی علیرغم تمام خدمات خود به رضاشاه، بعد از واقعه مسجد گوهرشاد مدتی را به خانه‌نشینی گذراند.

آغاز خانه‌نشینی محمدعلی فروغی

بعد از اجرای قانون اجباری شدن کلاه شاپو توسط حکومت، مردم دست به اعتراض علیه این قانون زدند. به دنبال اعتراضات مردمی در مسجد گوهرشاد مشهد، رضاشاه با صدور اعلامیه‌ای خواستار بررسی واقعه و پیدا کردن مقصرین آن شد. او هیئتی را مامور رسیدگی به علل بروز وقایع مشهد کرد. با بررسی‌هایی که صورت گرفت، مشخص شد که علاوه بر نقش پررنگ برخی از روحانیون، شخصی به نام محمدولی اسدی نایب التولیه آستان قدس پیش از واقعه مسجد گوهرشاد با قانون استفاده از کلاه شاپو و لباس متحدالشکل در این شهر مخالفت کرده بود. از این رو محمدولی اسدی در این ماجرا مقصر شناخته شد.

«ظاهراً فتح الله پاکروان استاندار خراسان هم که با نایب التولیه آستان قدس اختلاف داشت، در ایجاد این گرفتاری برای محمدولیخان اسدی و متهم ساختن او به تحریک آشوب در مشهد نقش عمده را به عهده داشت. در هر حال محمدولی اسدی از نیابت تولیت آستان قدس رضوی بر کنار و روز چهارم آذرماه ۱۳۹۶ بازداشت شد.»^۲ موضوع واقعه گوهرشاد برای رضاشاه بسیار مهم و سنگین بود. چنانچه در بازجویی یکی از افراد دستگیر شده در واقعه گوهرشاد آمده است «علیحضرت متحیر است که این چه بود؟ چه کاری بود؟ کی کرده؟ در دنیا آبروی دوازده ساله‌اش را برده. معذک می‌خواهد ببیند آیا محرک، روس‌ها بوده‌اند؟ اسدی محرک بود؟»^۳

از قضا گویا محمدولی اسدی با محمدعلی فروغی نسبت فامیلی داشت و یکی از دخترهایش عروس او بود. از این رو، اسدی جهت آزادی خود از فروغی برای وساطت نزد شاه کمک می‌طلبید. فروغی هم بالاچار نزد رضاشاه رفته و شفاعت اسدی را از رضاشاه خواستار می‌شود. اما همانطور که فروغی خود پیش‌بینی کرده بود این وساطت نه تنها باعث آزادی اسدی نشد، بلکه خشم رضاشاه را به همراه آورد. تا جایی که فروغی را نیز از نخست‌وزیری بر کنار و چندی بعد حکم تیرباران کردن اسدی را نیز صادر کرد. البته برخی معتقدند که رضاشاه خود اسدی را سپر بلا قرار داد تا از این طریق از مخالفان زهر چشم بگیرد. در ادعایی دیگر نیز، برخی منکر شفاعت اسدی توسط فروغی هستند.

هورنی بروک وزیر مختار آمریکا در ایران در یکی از گزارش‌های خود در این رابطه آورده است: «مقامات می‌گویند که پیش از صدور حکم، اسدی به جرم خود کاملاً اعتراف کرده بود. در ارتباط با اعدام اسدی قابل ذکر است که می‌گویند رئیس‌الوزرای سابق [فروغی] از اسدی نزد شاه شفاعت کرده بود. ولی یکی از دوستان نزدیک رئیس‌الوزرای سابق می‌گوید که او هرگونه تلاش برای آزادی اسدی را شدیداً تکذیب می‌کند.»^۴

در هر حال بعد از این واقعه فروغی تقریباً تا شهریور ۱۳۲۰ خانه‌نشین شد. او در دوره خانه‌نشینی با عضویت در فرهنگستان شیر و خورشید سرخ به فعالیت‌های فرهنگی پرداخت. خانه‌نشینی فروغی تا شهریور ۱۳۲۰ ادامه یافت. در نهایت بعد از اشغال کشور توسط متفقین، رضاشاه با برکناری علی منصور از نخست‌وزیری، از فروغی خواست تا بار دیگر تشکیل کابینه دهد. البته گفته شده است رضاشاه این کار را از روی اجبار انجام داد و تمایلی به نخست‌وزیری فروغی نداشت.

در خاطرات عمیدی نوری آمده است «فروغی را رضاشاه نمی‌خواست زمامدار کند بلکه به مرحوم مجید آهی که زبان روسی خوب می‌دانست و همچنین به مرحوم علی سهیلی (که او هم با داشتن زن روس و دانستن زبان روسی) گفت به جای منصورالملک زمام کابینه را در دست گیرند زیرا از ارتش سرخ بیم زیاد داشت و فکر می‌کرد آن دو نفر بتوانند روابط را اصلاح کنند اما آن هر دو شانه خالی کردند و در مقام مشاوره به شاه، نگران از کار خود متفقاً اعلام داشتند که مرد میدان زمامداری در وضع حاضر فقط ذکاءالملک (محمدعلی فروغی) خانه‌نشین و بیمار است که نزدیک کاخ شهری شاه سکونت دارد.»^۵ در نهایت فروغی با قبول این سمت، از دوره خانه‌نشینی بیرون آمد و بعد از سقوط حکومت رضاشاه، مجدداً به عنوان اولین نخست‌وزیر حکومت پهلوی دوم، به

سخن نهایی

اطاعت محض مهمترین ویژگی مسئولان و مقامات سیاسی در حکومت رضاشاه بود، تا جایی که هیچ یک از افراد حتی آنانی که در به قدرت رساندن او نقش اصلی را داشتند، از این قاعده مستثنی نبودند. این ویژگی از سیستم سیاسی، جای هر گونه انتقاد و آزادی بیان از سوی نهادهای مدنی و مقامات سیاسی را بسته بود. تا جایی که حتی وساطت برای اثبات بی‌گناهی افراد، باعث برکناری آن افراد از قدرت می‌شد.

فهرست منابع

۱. محمدتقی تقی‌پور، ایران و اسراییل در دوران سلطنت پهلوی، جلد ۱، تهران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۹۰، صص ۶۵-۶۶.
۲. محمود طلوعی، بازیگران عصر پهلوی، جلد اول، تهران، نشر علم، چاپ چهارم، ۱۳۷۶، صص ۲۶-۲۷.
۳. سیدجلال‌الدین مدنی، تاریخ سیاسی معاصر ایران، جلد ۱، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ هفدهم، ۱۳۹۱، ص ۲۴۹.
۴. محمدقلی مجد، رضاشاه و بریتانیا بر اساس اسناد وزارت خارجه آمریکا، مترجم مصطفی امیری، تهران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۹، ص ۱۹۰.
۵. ابوالحسن عمیدی نوری، یادداشت‌های یک روزنامه‌نگار، جلد ۲، تهران، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۸۳، ص ۱۲.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/48264/دلايا-خانه-نشيني-فروغي-نشيني-خانه-دلايا>